

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

ماهیت سرایت و آثار فقهی و حقوقی آن

استاد راهنما:

دکتر عادل ساریخانی

نگارنده:

زینب قدمی

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم ہے:

یگانہ منجی عالم بشریت حضرت مہدی (عج)

،

پدر و مادر عزیزم

و

استاد راہنمای کرامی ام

کہ ہموارہ پشتوانہ محکمہ برای اینجانب بوده اند.

تقدیر و شکر:

مولای متقیان علی (ع) می فرماید:

«من علمنی حرفاً قد صیرنی عبداً»

هر کس مرا حرفی بیاموزد مرا بنده خویش کرده است.

سپاس خدایی را که سخنوران در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان حق او را گذاردن توانند.

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی سائبه او، بازبان قاصرو دست ناتوان چیزی بنگارم.

اما از آنجا که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تبیین، و سلامت امانت دایی که به دستش سپرده اند را تضمین می کند؛ بر حسب وظیفه و از باب "من لم یسکر المنعم من المخلوقین لم یسکر الله عزوجل"، از دو معلم بزرگوارم؛ پدر و مادر عزیزم که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و کریمانه از کنار غفلت هایم گذشته اند و در تمام عرصه های زندگی یار و یاور بی چشمداشت برای من بوده اند،

بمخنین از استاد با کالات و شایسته و باتقوا، جناب آقای دکتر عادل ساریجانی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی،

از بیچ لگی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفتند که بدون مساعدت ایشان، این تحقیق به نتیجه مطلوب نمی رسید، کمال شکر و قدردانی را دارم.

چکیده

سرایت یعنی صدمه یا آسیبی بر جسم دیگری وارد شود که این صدمه به مرور زمان گسترش پیدا کرده و موجب آسیب بزرگ‌تری شود. ماهیت سرایت و آثار آن از اهمیت و کاربرد ویژه‌ای برای صدور حکم در دادگاه برخوردار است. هدف از اجرای این تحقیق تبیین ماهیت سرایت و آثار فقهی و حقوقی آن با روش توصیفی - تحلیلی است. سرایت هم در جرایم عمدی اتفاق می‌افتد و هم در جرایم غیر عمدی، در مورد اخیر، راجع به ماهیت سرایت بین فقها اختلاف نظر وجود ندارد و همگی سرایت را غیر عمد می‌دانند. اما در جرایم عمدی در رابطه با ماهیت سرایت، بین مشهور فقها و غیر مشهور اختلاف نظر وجود دارد. مشهور، سرایت ناشی از جنایت عمدی را مطلقاً، عمد محسوب کرده و جانی را مستحق قصاص می‌دانند و معتقدند در این صورت قصاص جنایت کوچکتر در قصاص جنایت بزرگ‌تر تداخل می‌کند. در حالی که غیر مشهور معتقدند که در این زمینه باید قائل به تفصیل شد؛ اگر قصد سرایت جنایت وجود داشته باشد یا جنایت عادتاً سرایت کند، سرایت عمدی محسوب شده و جانی تنها به قصاص جنایت بزرگ‌تر محکوم می‌شود و در صورتی که سرایت اتفاقی باشد مرتکب هم به قصاص جنایت اولیه هم به دیه جنایت ناشی از سرایت محکوم می‌شود. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ از قول غیر مشهور تبعیت کرده و مقرر کرده است که اگر کسی، عمداً جنایتی را بر دیگری وارد کند و این جنایت سرایت کرده و منجر به آسیب بزرگ‌تری شود چنانچه جنایت واقع شده مشمول تعریف جنایات عمدی باشد، جنایت، عمدی محسوب می‌شود، در غیر این صورت، جنایت، شبه‌عمدی است و مرتکب علاوه بر قصاص جنایت اولیه به پرداخت دیه جنایت بزرگ‌تر نیز محکوم می‌شود. نظر بر ایراداتی که بر قول مشهور وارد است، از جمله عدم مطابقت دیدگاه ایشان با ضابطه های جرایم عمدی، دیدگاه غیر مشهور و قانون مجازات اسلامی از صحت بیشتری برخوردار است.

واژگان کلیدی: سرایت، جنایت، قتل، قطع عضو، جرح.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه

- الف- بیان مسئله..... ۱
- ب- سؤالهای اصلی تحقیق..... ۱
- ج- فرضیه‌های تحقیق..... ۱
- د- سابقه و پیشینه تحقیق..... ۲
- ه- ضرورت انجام تحقیق..... ۲
- و- اهداف و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق..... ۲
- ز- روش تحقیق..... ۳
- ح- ساماندهی تحقیق..... ۳
- ط- مشکلات و موانع تحقیق..... ۳

فصل اول: مفاهیم و پیشینه

- مبحث اول: مفاهیم و تعاریف..... ۵
- گفتار اول: مفاهیم لغوی..... ۵
- الف- سرایت..... ۵
- ب- جنایت..... ۵
- ج- قتل..... ۶
- د- قطع عضو..... ۶
- ه- جرح..... ۶

- گفتار دوم: مفاهیم اصطلاحی ۷
- الف - سرایت ۷
- ب - جنایت ۷
- ج - قتل ۸
- د - قطع عضو ۸
- ه - جرح ۹
۱. جرح در پزشکی قانونی ۹
۲. جرح در فقه و لسان فقهای امامیه ۹
- مبحث دوم: انواع جنایات عمدی ۱۰
- گفتار اول: انواع قتل عمدی ۱۰
- الف - قتل به اعتبار قصد ۱۱
۱. قصد قتل با ابزاری که غالباً کشنده است. ۱۱
۲. قصد قتل با ابزاری که نادراً کشنده است. ۱۲
- ب - قتل به اعتبار فعل نوعاً کشنده ۱۳
۱. فعل نوعاً کشنده به صورت مطلق ۱۵
۲. فعل نوعاً کشنده به صورت نسبی ۱۵
- ۱-۱. کشنده بودن فعل نسبت به شخص مجنی علیه ۱۶
- ۲-۱. کشنده بودن فعل در شرایط خاص ۱۶
- ج - قتل به اعتبار سرایت ۱۷
- گفتار دوم: انواع قطع عضو عمدی ۱۹
- الف - قطع عضو به اعتبار قصد ۱۹

۱. قصد قطع عضو با ابزاری که غالباً موجب قطع می‌شود..... ۱۹
۲. قصد قطع عضو با ابزاری که نادراً موجب قطع عضو می‌شود..... ۱۹
- ب- قطع عضو به اعتبار فعل نوعاً قطع کننده..... ۲۰
- ج- قطع عضو به اعتبار سرایت..... ۲۰
- مبحث سوم: پیشینه سرایت..... ۲۱
- گفتار اول: پیشینه سرایت در قرآن و روایات..... ۲۱
- گفتار دوم: پیشینه سرایت در فقه..... ۲۲
- گفتار سوم: پیشینه سرایت در حقوق کیفری ایران..... ۲۴
- الف- قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ و اصلاحات آن مصوب ۱۳۵۴..... ۲۵
- ب- قانون حدود و قصاص مصوب ۱۳۶۲..... ۲۵
- ج- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰..... ۲۶
- د- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲..... ۲۶

فصل دوم: ارکان سرایت

- مبحث اول: رکن قانونی..... ۲۹
- گفتار اول: مواد مربوط به ماهیت سرایت و احکام آن..... ۲۹
- گفتار دوم: مواد مربوط به کیفیت استیفاء..... ۳۲
- مبحث دوم: رکن مادی..... ۳۲
- گفتار اول: رفتار مجرمانه..... ۳۳
- الف- سرایت ناشی از ضربه..... ۳۳
- ب- سرایت ناشی از جرح..... ۳۷
- گفتار دوم: تکوین رفتار مجرمانه با گذشت زمان..... ۴۲

مبحث سوم: رکن روانی..... ۴۳

گفتار اول: عمدی بودن جنایت اولیه..... ۴۴

گفتار دوم: غیر عمد بودن جنایت اولیه (شبه عمد و خطای محض)..... ۵۱

فصل سوم: آثار سرایت از منظر فقهی و حقوقی

مبحث اول: سرایت جنایت از منظر فقهی..... ۵۸

گفتار اول: آثار بروز سرایت در یکی از صدمات وارده..... ۵۸

گفتار دوم: آثار سرایت جنایت در اثر اجرای قصاص..... ۶۵

الف- سرایت جنایت در زمان اجرای قصاص..... ۶۵

ب- سرایت بعد از اجرای قصاص..... ۶۸

گفتار سوم: آثار سرایت در اثر اجرای حد یا تعزیر..... ۷۵

گفتار چهارم: آثار سرایت جنایت بعد از گذشت..... ۷۷

گفتار چهارم: آثار سرایت جنایت در سایر موارد..... ۸۵

الف- فوت بر اثر سرایت قطع عضو..... ۸۵

ب- سرایت جنایت به منافع..... ۸۷

ج- اختلاف در فوت شخص بر اثر جنایت..... ۸۹

مبحث دوم: سرایت جنایت از منظر حقوقی..... ۹۴

گفتار اول: سرایت جنایت به نفس از منظر حقوقی..... ۹۵

الف- حکم ضربه واحد..... ۹۵

ب- حکم ضربات متعدد..... ۹۷

۱. حکم ضرباتی که برخی از آنها سرایت کرده و منجر به مرگ می شوند..... ۹۷

۲. حکم ضرباتی که مجموع آنها سرایت کرده و منتهی به مرگ میشود..... ۹۷

گفتار دوم: سرایت جنایت به عضو از منظر حقوقی.....	۹۹
الف - حکم ضربه واحد.....	۹۹
ب - حکم ضربات متعدد.....	۱۰۰
گفتار سوم: سرایت جنایت به منافع از منظر حقوقی.....	۱۰۰
الف - حکم ضربه واحد.....	۱۰۱
ب - حکم ضربات متعدد.....	۱۰۲
گفتار چهارم: گذشت و مصالحه از جنایت از منظر حقوقی.....	۱۰۳
مبحث سوم: سرایت با توجه به حالات گوناگون مجنی علیه و جانی.....	۱۰۵
گفتار اول: سرایت با توجه به حالات گوناگون مجنی علیه.....	۱۰۷
الف - قطع عضو ذمی توسط مسلمان.....	۱۰۷
ب - قطع عضو کافر حربی یا مرتد توسط مسلمان.....	۱۰۸
ج - قطع عضو مسلمان توسط مسلمان.....	۱۰۹
گفتار دوم: سرایت با توجه به حالات گوناگون جانی.....	۱۱۳
الف - قطع عضو بالغ توسط کودک.....	۱۱۳
ب - قطع عضو توسط مجنون.....	۱۱۳
ج - قطع عضو نصرانی توسط مسلمان.....	۱۱۳
د - قطع عضو مسلمان توسط مسلمان.....	۱۱۴
نتایج.....	۱۱۵
فهرست منابع.....	۱۱۸

مقدمه

الف - بیان مسئله

یکی از مسائل مهم در باب جنایات وارده بر تمامیت جسمانی، بحث سرایت است. گاهی اتفاق می‌افتد که کسی آسیب یا جراحی عمدی را بدون اینکه قصد قتل داشته باشد یا فعل او نوعاً کشنده باشد، بردیگری وارد می‌کند و این آسیب سرایت کرده و منجر به قتل مجنی علیه یا جنایت مادون نفس بر او می‌شود. در این گونه موارد در مورد عمد یا غیر عمد بودن جنایت حادث شده، بین مشهور فقها و غیر مشهور اختلاف نظر وجود دارد. مشهور فقها معتقدند که جنایت به وجود آمده بر اثر سرایت (قتل و قطع عضو یا صدمات دیگر) مطلقاً عمدی محسوب شده و مستوجب قصاص است. ولی غیر مشهور معتقدند که باید بین سرایت عمدی و غیر عمدی قائل به تفصیل شد. در صورتی که قصد سرایت جنایت وجود داشته باشد یا جنایت غالباً سرایت کند، سرایت عمدی محسوب می‌شود و در غیر این صورت، یعنی اگر سرایت اتفاقی باشد، جنایت حادث شده، شبهه عمد خواهد بود. با توجه به اهمیت ماهیت سرایت و تاثیر گذاری آن بر آثار سرایت، در این پایان‌نامه، بر آنیم پس از تحلیل مفاهیم به تبیین ماهیت سرایت و آثار فقهی حقوقی آن پردازیم.

ب - سؤال‌های اصلی تحقیق

۱. ماهیت قتل و صدمات ناشی از سرایت چیست؟
۲. احکام سرایت اختصاص به قتل دارد یا از دیدگاه فقهی و حقوقی شامل صدمات دیگر نیز می‌شود؟

ج - فرضیه‌های تحقیق

۱. مطابق نظر مشهور فقها، ماهیت قتل و صدمات ناشی از سرایت به طور مطلق عمد است و مطابق نظر غیر مشهور و قانون، قتل و صدمات مادون نفس ناشی از سرایت عمدی، عمدی و قتل و صدمات مادون نفس ناشی از سرایت اتفاقی، شبهه عمدی است.
۲. مطابق نظر فقها و همچنین قانون مجازات اسلامی، آثار سرایت هم شامل قتل می‌شود هم شامل سایر صدمات از جمله قطع عضو.

د- سابقه و پیشینه تحقیق

با بررسی های انجام شده در خصوص سرایت، مقاله و پایان نامه و کتاب مستقلی مشاهده ننمودم و در کتب حقوقی نیز این موضوع، به طور عمده مغفول مانده و مورد بحث قرار نگرفته است. اما در ضمن کتب فقهی و غالباً در کتاب قصاص، ذیل جنایات عمدی به تسیب، این موضوع به صورت پراکنده مورد توجه قرار گرفته است که از جمله این کتب، موارد ذیل می باشد.

الف- از میان آثار فقهای قدیم می توان به کتاب خلاف و مبسوط شیخ طوسی و السرائر ابن ادريس اشاره کرد.

ب- از میان آثار فقهای متأخر کتاب شرایع الاسلام از محقق حلی، قواعد الاحکام و تحریر الاحکام از علامه حلی، غایه المراد شهید اول، مسالك الافهام از شهید ثانی و... در این زمینه کار شده است.

ج- از میان فقهای معاصر آیت الله خویی در کتاب مبانی تکملة المنهاج، امام خمینی (ره) در تحریر الوسیله و آیت الله خراسانی در منهاج الصالحین و بویژه صاحب جواهر در کتاب جواهر الکلام... به طور پراکنده، مسئله سرایت را مورد توجه قرار داده اند.

آنچه باعث وجه تمایز این پایان نامه با آثار فوق می باشد این است که در این پایان نامه سعی شده است موضوع سرایت به طور مستقل و همه جانبه از لحاظ ماهیت و آثار مورد بررسی قرار گیرد و همچنین اقوال متفاوتی که در این زمینه وجود دارد، بخصوص اقوال مشهور و اقوال شاذ مطمح نظر قرار گیرد.

ه- ضرورت انجام تحقیق

افزایش اعمال مجرمانه غیر عمدی از یک سو و تفاوت برداشت در ماهیت سرایت میان حقوقدانان و فقها از سوی دیگر، نگارنده را بر آن داشت تا با مطالعه کتب فقهی و قانون به تبیین ماهیت سرایت و آثار فقهی و حقوقی آن پردازد.

و- اهداف و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق

در این پایان نامه سعی بر این است که ماهیت سرایت و آثار آن، هم از دیدگاه مشهور فقها و غیر مشهور فقها و هم از منظر قانون تبیین شود. نتایج حاصل از این پژوهش می تواند در دادگاه، مورد استفاده قضات هم در مرحله صدور حکم و هم در مرحله اجرای حکم قرار گیرد.

ز- روش تحقیق

روش تحقیق، مانند اکثر تحقیقات علوم انسانی به صورت کتابخانه‌ای است. به این صورت که با مطالعه کتب فقهی و بعضاً حقوقی و دیگر آثار مرتبط با بحث، با استفاده از کتابخانه‌های تخصصی و سایت‌های اینترنتی و... به فیش برداری مطالب پرداخته شده است و پس از آن مطالب به صورت منظم دسته‌بندی و مرتب گردیده و مورد بررسی قرار گرفته است.

ح - ساماندهی تحقیق

در این پژوهش، ماهیت سرایت و آثار فقهی و حقوقی آن در سه فصل بیان شده است. از آنجایی که بحث و بررسی راجع به هر موضوعی نیازمند شناخت مفاهیم و موضوعات مرتبط با آن است، از این رو؛ در این پژوهش سعی کرده‌ایم در فصل اول با عنوان "مفاهیم و پیشینه" در سه مبحث و در مبحث اول به تعریف مفاهیم لغوی و اصطلاحی در قالب دو گفتار، در مبحث دوم انواع قتل و قطع عضو عمدی در قالب دو گفتار و در مبحث سوم پیشینه سرایت را در قالب سه گفتار مورد بررسی قرار دهیم.

با توجه به اینکه هر عملی برای اینکه جرم محسوب شود نیازمند سه رکن قانونی، مادی و روانی است در فصل دوم با عنوان "ارکان سرایت"، طی سه مبحث؛ در مبحث اول رکن قانونی در قالب دو گفتار و در مبحث دوم رکن مادی در قالب دو گفتار و در مبحث سوم رکن روانی در قالب دو گفتار، به بررسی رکن قانونی، مادی و روانی سرایت پرداخته‌ایم.

از آنجایی که بر هر عملی آثار و احکامی بار است به همین دلیل در فصل سوم با عنوان "آثار فقهی - حقوقی سرایت"، سعی کرده‌ایم که آثار سرایت را از منظر فقه و قانون طی سه مبحث، مبحث اول، آثار فقهی سرایت در قالب چهار گفتار، مبحث دوم آثار حقوقی سرایت در قالب سه گفتار و مبحث سوم سرایت با توجه به حالات گوناگون مجنی‌علیه و جانی در قالب دو گفتار مورد بحث قرار دهیم.

ط - مشکلات و موانع تحقیق

بی‌شک در انجام هر تحقیقی موانع، مشکلات و محدودیت‌هایی خواسته و یا ناخواسته وجود دارد. این پایان‌نامه نیز از مشکلات بی‌نصیب نبوده است. از جمله مشکلات ناخواسته‌ای که در این مسیر وجود داشت و باعث کند شدن روند تحقیق شد؛ فقهی و حقوقی بودن موضوع و پراکندگی آراء و نظرات فقها راجع به آن، جدید بودن موضوع و نبودن پژوهشی پیشین به عنوان پشتوانه نظری کار، کمبود منابع فارسی و همچنین کمبود ترجمه‌های عربی در این راستا بود.

فصل اول:
مفاهیم و پیشینه

این فصل دارای دو مبحث است. در مبحث اول به دلیل اهمیت تعریف، واژگان را از نظر لغوی تعریف کرده و سپس در همین مبحث تعاریف مربوط و نهایی را ذکر کرده ایم. در مبحث دوم پیشینه و تحولات سرایت مورد بررسی قرار گرفته است.

مبحث اول: مفاهیم و تعاریف

در آغاز و در قالب دو گفتار با توجه به اهمیت تعریف موضوع در حقوق جزا، به شرح و تبیین واژگان و مفاهیم از نظر لغوی و اصطلاحی می‌پردازیم.

گفتار اول: مفاهیم لغوی

الف - سرایت^۱

سرایت که از «سری» یعنی سیر کردن شبانه گرفته شده^۲ در لغت به معنی اشاعه، انتقال، شیوع، واگیری،^۳ در گذشتن از چیزی، تأثیر و در رفتن و اثر کردن چیزی در چیز دیگر^۴ و در اصطلاح طب، به انتقال مرض از کسی به کس دیگر آمده است.^۵ مقصود ما از سرایت در این پایان‌نامه، اثر کردن چیزی در چیز دیگر است.

ب - جنایت

جنایت مصدر جنی، مفرد جنایات به معنی گناه و جرم، فعل یا ترک فعل،^۶ تبهکاری، آدمکشی،^۷ کار بسیار زشت و ناروا^۸ است.

^۱. Sequence

^۲. خلیل ابن احمد فراهیدی، العین، چاپ دوم، (قم: هجرت ۱۴۱۰ه ق)، ج ۷، ص ۲۹۱.

^۳. فرج اله خداپرستی، فرهنگ جامع واژگان مترادف و متضاد زبان فارسی، چاپ اول، (شیراز: دانش نامه فارس، ۱۳۷۶)، ص ۲۳۶.

^۴. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، بی‌جا، (تهران: نشر سیروس، ۱۳۴۵ ش.)، ص ۴۱۰.

^۵. محمد بهشتی، فرهنگ فارسی صبا، چاپ ششم، (تهران: انتشارات صبا، بی‌تا)، ص ۵۷۹.

^۶. سید محمد حسینی، فرهنگ لغات و اصطلاحات فقهی، بی‌جا، (تهران: سروش، ۱۳۸۲)، ص ۱۶۸.

^۷. بهشتی، پیشین، ص ۳۴۲.

^۸. غلامحسین صدری افشار؛ نسرین حکمی؛ نسترن حکمی، فرهنگ معاصر فارسی، چاپ سوم، (تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۸۱)، ص ۴۴۳.

ج- قتل^۱

قتل از نظر لغوی به معنی، کشتن، از بین بردن چیزی^۲، ترور، جنایت قربانی، هلاکت،^۳ برتن زدن، دشمن جنگ آور^۴ آمده است. همچنین قتل به معنی ازهاق نفس است. ازهاق نفس به معنی بیرون کشیدن روح از بدن با اجبار و زور است که اگر روح توسط فردی از بدن خارج شود به این اعتبار آن را "قتل" و اگر حیات خود از بین برود به آن "مرگ" اطلاق می‌شود.^۵

مقصود ما از قتل کشتن و ازهاق نفس دیگری است.

د- قطع عضو

قطع از نظر لغوی به معنی بریدن، جدا کردن، منع کردن، جلوگیری کردن، بریده شدن دست از بیماری^۶ طی کردن، چیره شدن بر کسی^۷ جریحه‌دار کردن، مجزا کردن، پرتاثر بودن^۸ آمده است. واژه عضو یا طرف در قانون مجازات اسلامی با اینکه در موارد متعددی استعمال شده است در مورد آن تعریفی ارائه نشده است. در لغت عضو به معنی جزئی از بدن مثل دست، پا، سر، بینی، لب و ... گفته می‌شود و مجموعه بافت‌هایی از بدن یک موجود زنده پرسلولی که وظیفه‌ای مشترک را بر عهده‌دارند.^۹

مقصود ما از قطع عضو بریدن و جدا کردن جزئی از بدن مثل دست، پا و... است.

ه- جرح^{۱۰}

جرح از نظر لغوی به معنی جریحه، ضرب، پس زدن،^{۱۱} زخمی کردن، لطمه زدن، آسیب رساندن ساقط کردن، بدگفتن آمده است.^{۱۲} منظور ما از جرح زخمی کردن و آسیب رساندن است.

1. Homocide

۲. آذرتاش آذرنوش، فرهنگ معاصر عربی، چاپ چهارم، (تهران: نشرنی، ۱۳۸۳)، ص ۵۲۷.

۳. فرج اله خداپرستی، پیشین، ص ۳۲۴.

۴. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، بی‌جا، (تهران: چاپ سیروس، ۱۳۳۹)، ج ۳۸، ص ۱۶۲.

۵. سید علی اکبر قریشی، قاموس قرآن، چاپ نهم، (تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳)، ج ۵، ص ۲۳۱، الحسین بن الراغب الاصفهانی،

المفردات فی غریب القرآن، تحقیق و ضبط محمد سید گیلانی، بی‌جا، (طهران، المکتبه المرتضویه، بی‌تا)، ص ۳۹۳

۶. دهخدا، لغت نامه، پیشین، ص ۳۰۸.

۷. محمد معین، فرهنگ فارسی معین، چاپ دوم، (تهران: انتشارات هنرور، ۱۳۸۶)، ص ۸۳۶.

۸. آذرتاش آذرنوش، پیشین، ص ۵۴۹.

۹. محمد معین، فرهنگ فارسی معین، بی‌جا، (تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۱)، ج ۲، ص ۲۳۱۵.

10. trauma.

۱۱. فرج اله خداپرستی، پیشین، ص ۱۳۹.

۱۲. آذرتاش آذرنوش، پیشین، ص ۸۱.

گفتار دوم: مفاهیم اصطلاحی

الف - سرایت

با کنکاش در آثار فقهی و حقوقی به نظر می‌رسد که فقها و حقوقدانان تعریفی از سرایت ارائه نکرده‌اند. در این راستا به تعاریفی که در کتب اصطلاحات فقهی آمده است بسنده می‌کنیم. سرایت آن است که زخم وارد بر مجنی‌علیه بهبود نیابد و بیش از اندازه موردنظر جانی زیان برساند مثلاً دست کسی را قطع می‌کند و او در اثر خونریزی بسیار کشته می‌شود یا انگشت کسی را قطع می‌کند و در اثر زخم دست او نیز باید قطع شود.^۱

ایراد وارده بر این تعریف این است که رکن مادی سرایت را به ایراد زخم محدود کرده است در حالی که رکن مادی سرایت اعم از زخم و ضرب است همچنین این تعریف، سرایت در منافع و آسیب بزرگ‌تر را در بر نمی‌گیرد.

به نظر می‌رسد تعریف ذیل، تعریف بهتر و جامع‌تری است.

مراد از سرایت در جنایت این است که جنایت بر عضوی به سبب آسیب رساندن یا بریدن موجب آسیب دیدن یا قطع عضوی دیگر یا منجر به مرگ آسیب دیده گردد.^۲

چنان‌که ملاحظه می‌شود این تعریف هم رکن مادی سرایت که اعم از ضرب و جرح است و هم موضوع سرایت که شامل نفس، عضو، منافع و یا آسیب بزرگ‌تر دیگری است را مورد توجه قرار داده است. به همین دلیل تعریف جامع‌تری است.

ب - جنایت

جنایت، جرمی است که کیفر آن ترهیبی و ترذیلی با هم یا فقط ترذیلی است. البته جنایت را باید از روی مجازات‌ها شناخت. در اصطلاحات، جنایت بر اطراف، جنایت بر منافع، جنایت بر نفس، و جنایت عمدی به کار رفته است.^۳ جنایت در حقوق جزای اسلامی به معنای جرم و گناه به کار رفته است. کاربرد این لغت در قانون بیشتر در جرایم جسمانی بوده و به معنای صدمه‌ای است که به جسم و جان خود یا دیگری وارد می‌شود و شامل قتل، قطع عضو و جراحت و از بین بردن یا ناقص کردن منافع می‌باشد.^۴

۱. یعقوب خاوری و همکاران، واژه‌نامه تفصیلی فقه جزا، بی‌جا، (مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۴)، ص ۱۸۵.

۲. محمود هاشمی شاهرودی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، بی‌جا (قم: مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۹)، ج ۴، ص ۴۲۵.

۳. محمدجعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، (تهران: گنج‌دانش، ۱۳۸۲)، ص ۲۰۰.

۴. عباس زراعت، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، (تهران: ققنوس، ۱۳۸۰)، ص ۲۲۸.

ج- قتل

قانون مجازات اسلامی تعریف دقیق و مشخصی از قتل ارائه نکرده است و شاید این امر به دلیل تبعیت از کتب فقهی است. زیرا فقها معمولاً در کتب فقهی بدون اینکه واژه قتل را تعریف کنند احکام قتل را بازگو کرده‌اند، ولی در هر صورت قتل در اصطلاح حقوقدانان بدین صورت تعریف شده است: «لطمه به حیات دیگری وارد ساختن (از غیر طریق سقط جنین) خواه به واسطه عمل فیزیکی و مادی باشد خواه به واسطه ترک فعل، مثل اینکه مادری به طفل شیرخوار خود که تحت حضانت اوست شیر ندهد تا او بمیرد و به هر حال باید قصد داشته باشد.»^۱ «همچنین می‌توان گفت: آدم کشی عنوانی است برای جرم قتل به معنی گرفتن روح و جان آدمی از بدن وی و کشتن فردی از افراد بشر، که در حقوق ایران آدم کش را قاتل و کشته شده را مقتول می‌گویند.»^۲ به تعبیر دقیق‌تر: قتل عبارت است از سلب حیات انسان زنده توسط انسان دیگر.^۳

اغلب فقها نیز قتل را تعریف نکرده‌اند بلکه تنها متعرض تعریف قتل عمدی شده‌اند و بیان داشته‌اند: وهو اذهاق نفس المعصومه المكافئه عمدأ و عدواناً.^۴ قتل عمدی عبارت است از اخراج نفس محترم و برابر به طور عمد و عدوان. تعریفی که در کتب اصطلاحی فقهی از قتل ارائه شده همان معنای لغوی قتل است یعنی در اصل قتل کشتن، میراندن و از بین بردن است. به تعبیر کامل‌تر قتل فعلی است که وابستگی روح را از جسم قطع می‌کند و آن توسط فعل انجام دهنده که قاتل می‌باشد، قطع می‌شود.^۵

از مجموع تعاریفی که از سوی حقوقدانان و فقها برای قتل ارائه شده است چنین به دست می‌آید منظور از قتل خارج کردن روح از بدن انسان توسط انسانی دیگر است.

د- قطع عضو

در قانون مجازات اسلامی عضو در مقابل نفس به کار رفته است. فقها نیز در بحث از موضوع جنایت، جنایت را به جنایت بر نفس و جنایت بر اعضا تقسیم کرده‌اند.

۱. جعفری لنگرودی، پیشین، ص ۵۲۸.

۲. عباس ایمانی، فرهنگ اصطلاحات حقوق کیفری، با دیباچه محمدعلی اردبیلی، بی‌جا، (تهران: آریان، ۱۳۸۲)، ص ۱۴.

۳. محمدحسین شاملو احمدی، فرهنگ اصطلاحات و عناوین جزایی، بی‌جا، (اصفهان: دادیار، ۱۳۸۰)، ص ۳۳۹.

۴. جعفر بن حسن نجم الدین محقق حلی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، چاپ دوم، (قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه.ق.)، ج ۴، ص ۱۹۵.

۵. السید محمد عمیم الاحسان المجددی البرکتی، التعاریف الفقہیة، بی‌جا، (بیروت: دارالمکتب العلمیة، ۱۴۲۴ ه.ق. ۲۰۰۳ م.)، ص ۱۷. «القتل فعل یقطع علاقة الروح بالجسد و قطعها بالمرگ بفعل المتولی از این رو، لک و هو القاتل».

منظور از قطع عضو، از بین بردن و جدا کردن یکی از اعضای بدن، مانند قطع زبان، قطع بینی یا گوش، کندن دندان و قطع دست یا پا و امثال آن از طرف جانی است. اعم از اینکه در زمان ایراد ضرب و جرح صورت بگیرد یا بعداً به وسیله جراح برای جلوگیری از فساد قطعی باشد.^۱

منظور ما از قطع عضو، بریده شدن عضوی از اعضای بدن انسان بر اثر سرایت است که عامل ایجاد آن ضرب و جرح است.

هـ - جرح

جرح عرفاً به مطلق زخم بدن انسان اعم از اینکه از ناحیه غیر ایجاد شود یا در نتیجه فساد در بدن پیدا شود گفته می‌شود و مراد فقها به جراح در این موارد اغلب جراحات وارده از غیر است و از نقطه نظر فنی جرح هر ضایعه‌ای است که با عوامل و وسایل مکانیکی یا فیزیکی یا شیمیایی در اعضا و انساج بدن انسان ایجاد شود اعم از اینکه آن ضایعه درونی باشد یا بیرونی، خونریزی ایجاد کند و موجب مرض شود یا نشود و بنابراین هر زخم معمولی و شکستگی استخوان و سوختگی و نظایر آنها وارد در اقسام جرح است.^۲ همچنین جرح به معنای تجاوز به جسم آدمی (به جز جنایت بر نفس و جنایت بر اطراف و جنایت بر منافع) اعم از اینکه مورد جرح سر و صورت باشد (که آن را شجاج نامند) یا در سایر قسمت‌های بدن باشد (که آن را جراح نامند، آمده است.^۳

۱. جرح در پزشکی قانونی

در پزشکی قانونی، به آسیب بدنی که به موجب آن بافت‌های بدن از هم گسیخته شده و اغلب با خونریزی توأمند مانند پوست رفتگی، خراشیدگی، پارگی و بریدگی سطحی و عمیق همراه با آسیب بر پوست (ضریح، پرده نازک روی استخوان) و نیز همراه با شکستگی یا آسیب مختصر یا شدید احشایی یا صدمه مغزی باشد جرح گفته می‌شود.^۴

۲. جرح در فقه و لسان فقهای امامیه

فقها، در عباراتشان به هر نوع زخمی که از ناحیه غیر به بدن انسان وارد شود و در غیر ناحیه سر و صورت، جرح می‌گویند که جمع آن جراح می‌باشد و به زخم‌های سر و صورت شجاج می‌گویند که جمع شجه می‌باشد و ضرورتی ندارد زخم لزوماً با خونریزی همراه باشد و هر نوع

۱. سید جلال الدین مدنی، حقوق جزای اختصاصی، چاپ اول، (تهران: جنگل، ۱۳۸۹)، ج ۱، ص ۱۱۱.

۲. ابراهیم یاد، حقوق کیفری اختصاصی، چاپ سوم، (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۲)، ج ۱، ص ۸۹.

۳. محمد جعفر جعفری لنگرودی، پیشین، ص ۱۹۱.

۴. فرامرز گودرزی، پزشکی قانونی، چاپ دوم، (تهران: انیشتن، ۱۳۷۳)، ص ۲۶۷.

زخم اصطلاحی و معمولی و شکستن استخوان و سوختگی بدن و نظایر آن از اقسام جرح به شمار می آید.^۱

مبحث دوم: انواع جنایات عمدی

در کتب فقهی جنایات عمدی مستوجب قصاص سه نوع است. یک: جنایت عمدی به اعتبار قصد. دو: جنایت عمدی به اعتبار فعل نوعاً کشنده. سه: جنایت عمدی به اعتبار سرایت. پذیرش قسم سوم، نظر مشهور فقهاست که جنایت عمدی به اعتبار سرایت را مطلقاً عمد و مستوجب قصاص می دانند، در حالی که نظر غیر مشهور این است که این قسم از جنایت در صورتی که ضابطه های جنایت عمدی را نداشته باشد شبه عمد محسوب شده و در آن دیه ثابت می شود. در این گفتار ابتدا انواع قتل عمدی و سپس انواع قطع عضو عمدی را به اعتبار این تقسیم بندی، شرح خواهیم داد.

گفتار اول: انواع قتل عمدی

در کتب فقهی در مبحث موجبات قصاص به بررسی جنایت عمد پرداخته و در تعریف قتل عمد، غالباً با مختصر تفاوت هایی چنین گفته اند: قتل عمد موجب قصاص عبارت است از اخراج نفس محترم و برابر به طور عمد و عدوان.^۲ در این تعریف منظور از اخراج نفس، سلب حیات است، که تعبیری مجازی است. زیرا نفس داخل در بدن نیست تا قاتل با جنایت خود آن را خارج سازد، بلکه قطع تعلق روح است از بدن و مراد از عصمت در این تعریف آن است که مقتول محقون الدم بوده و طبق مقررات قانونی و شرعی جان وی مصون از تعرض باشد.^۳ به نظر می رسد که بهترین تعریف که از نوشته های اساتید و فقها در تعریف قتل عمد بدست می آید عبارت است از سلب حیات از انسان دیگر بوسیله فعل و ترک فعلی که بالمباشره یا بالتسبیب علیه او با قصد صریح یا تبعی اعمال می گردد. حال می خواهیم به بررسی انواع قتل به اعتبار قصد پردازیم.

۱. رحیم یعقوبی گلوردی، شرح مصور قانون مجازات اسلامی در پرتو موازین پزشکی، فقهی، حقوقی (دیانت)، چاپ اول، (تهران: گیتی ۱۳۸۳)، ص ۹۶.

۲. محقق حلی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۴، ص ۱۹۵.

۳. سید علی بن محمد طباطبایی حائری، ریاض المسائل، چاپ اول، (قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام، بی تا)، ج ۲، ص ۵۰۰.